
گرایشهای توسعه در قرن ۲۱

◀ مقدمه

بر اساس بررسیهای به عمل آمده، تبعات سیاسی تحولات در نظم جهانی، در عرصه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی و به عبارت دیگر گرایشهای توسعه یا فضای حاکم بین‌المللی، برای توسعه در قرن بیست و یکم را می‌توان به شرح زیر ارائه نمود:

◀ الف - در عرصه اقتصاد

◀ همگرایی سیاستها

سیاستهای اقتصادی دولتها با نگاه به الزامهای همگرایی در نظم اقتصاد جهانی شکل می‌گیرد، لذا اهداف رشد و توسعه پایدار با رعایت این اصل میسر می‌گردد. ایجاد بلوکهای منطقه‌ای تجاری و تولیدی راه را برای همگرایی سیاستهای اقتصادی بین‌المللی هموار می‌سازد. این بلوکها، به منزله پل ارتباطی بین اقتصادهای ملی و اقتصادهای بزرگ و پیشرفته، در فرایند تحولات اقتصادی بین‌المللی محسوب می‌شوند.

◀ جهانی شدن تولید

تخصیص منابع ملی (سرمایه گذاری در بخشهای مختلف تولیدی) با توجه به تقاضا، در بازارهای بین‌المللی و مشارکت شرکتهای بین‌المللی جهت پیدا می‌کند، به عبارت دیگر تولید در اقتصادهای ملی برپایه ملاحظات فرا ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی هدایت می‌شود. استراتژی توسعه صنعتی، در اقتصادهای ملی نیز متأثر از چشم‌انداز توسعه صنعتی منطقه‌ای می‌گردد که با توجه به میزان برخورداری از عوامل و منابع تولید در چارچوب اولویتهای استراتژیک قدرتهای بزرگ اقتصادی، جهت‌های معینی می‌یابد.

◀ نظام جدید تقسیم کار بین‌المللی

اولویتهای در ساختار تولید ملی، در چارچوب مزیت‌های نسبی منطقه‌ای و بین‌المللی و اصل تقسیم بین‌المللی کار و با مشارکت قدرتهای بزرگ اقتصادی، تعیین می‌شود. کشورهای در حال توسعه می‌توانند

با شناخت فرصتها و چالشهای اقتصاد ملی، در جهت‌گیریهای تولیدی خود با چشم‌انداز منطقه‌ای، تأثیرگذار باشند و تخصیص منابع ملی و بین‌المللی را در اقتصاد ملی در آن مسیر هدایت کنند.

◀ بهره‌مندی از علوم و فناوری‌های پیشرفته

بهره‌مندی از علوم و فناوری پیشرفته، بدون تمکین به قواعد بازی در عرصه روابط بین‌الملل و دیپلماسی بین‌المللی، به راحتی میسر نخواهد بود. روندها در علوم و فناوری، حکایت از ایجاد تحول در ساختار تولید و تجارت و حتی در ابعاد اجتماعی و فرهنگی دارد. فناوری، حاصل ترکیب موزون مهارتها، دانشها (دانش چرایی و چگونگی)، اطلاعات، سخت افزار مدیریت است. فناوری که عمده‌تأ از دنیای علم در ارتباط با صنعت نشأت می‌گیرد، مسلماً چالشهای فرهنگی را با خود به همراه می‌آورد و آنچه کشورهای در حال توسعه می‌توانند در این خصوص در حفظ ارزشهای فرهنگی اقدام کنند، ارتقای سطح آموزشهای اجتماعی جامعه است و از این فناوریها می‌توانند در جهت تقویت بنیه فرهنگی و اشاعه فرهنگ خود در جامعه استفاده کنند. فناوری جدید در واقع بر الگوی تولید جامعه تأثیر شگرف خواهد گذاشت و اقتصادهای در حال توسعه باید فرصتهای بالقوه اقتصادی خود را در ارتباط با به‌کارگیری این نوآوریهای علمی تعریف نمایند. بدون در نظر گرفتن نقش کلیدی علم و فناوری جدید، تعیین فرصت بالقوه در عرصه‌های مختلف تولیدی و اجتماعی دیگر معنا و مفهومی ندارد.

◀ دگرگونی در قلمرو فعالیت دولت

شکل‌گیری قلمرو فعالیتهای دولت، در حوزه‌های امنیتی و تدارک کالاهای عمومی هماهنگ با توافقنامه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی یکی از پیامدهای آشکار نظم نوین جهانی است. هر چند در تجربه تاریخی دیده شده است که دولتها رعایت ملاحظات کارایی اقتصادی را به شکل کوچک کردن اندازه دولت در برنامه اصلاحات اقتصادی قرار داده‌اند، لیکن در قرن حاضر این تأکید صرفاً به خاطر ملاحظات کارایی در اقتصاد ملی نیست بلکه ابعاد بین‌المللی پیدا کرده است.

◀ بی ثباتی داخلی و منطقه‌ای

در فرایند تحولات اقتصاد جهانی، افزایش روند بی ثباتی داخلی و منطقه‌ای برای جوامعی که نظامهای سیاسی آنها فاقد انسجام است و رشد جمعیت بالا و شهر نشینی سریع را تجربه می کنند، یک خطر جدی محسوب می شود. این ساختارهای بی ثبات می تواند، فرصتهای جهانی شدن اقتصاد را به چالشهای جدی تبدیل کند.

◀ اهمیت خاورمیانه و منطقه خلیج فارس

اهمیت ژئو اکونومیک و ژئو پولیتیک خاورمیانه و منطقه خلیج فارس، به دلیل وجود ذخایر عمده انرژی جهان در این منطقه، یک امتیاز اساسی برای کشورهای این حوزه محسوب می شود، لذا فرصت مشارکت فعال در اقتصاد جهانی و تقسیم بین المللی تولید و تجارت برای کشورهای این حوزه فراهم آمده است.

◀ کمبود منابع آب شیرین در خاورمیانه و منطقه خلیج فارس

خاورمیانه و آسیای جنوبی به دلیل کمبود منابع آب شیرین در آینده در معرض چالشهای جدی قرار دارد. بنابر این، مسئله مدیریت منابع آب در این منطقه در آینده از اولویت استراتژیک برخوردار خواهد بود.

◀ الزامها و قانونمندی های مهم در نظم جدید جهانی در عرصه اقتصاد

- کسب موقعیت سیاسی در جامعه جهانی و تأثیرگذاری بر مدیریت نظم جهانی: بدون ایجاد یک وجهه مقبول بین المللی که قدرتهای بزرگ در تجلی آن نقش اساسی ایفا می کنند، راهکارهای سیاسی، هر چند که علمی باشند، تضمینی برای تحرک اقتصاد ملی در فضای جدید تحولات اقتصادی بین المللی نخواهد بود.

- عضویت در سازمان تجارت جهانی: پیوستن به این سازمان، از جمله جهتهای استراتژیک درازمدت در برنامه ریزی های اقتصادی در چارچوب ملاحظات مرتبط با نظم نوین جهانی است، مجوز ورود به اقتصاد جهانی که در آن اقتصاد ملی بتواند از مزایای آن استفاده کند، عضویت در سازمان

تجارت جهانی است. فرایند عضویت در این سازمان به ملاحظات اقتصادی و مناسبات سیاسی بستگی دارد. بدون شک حل مسائل سیاسی با قدرتهای بزرگ یکی از عوامل مهم راهیابی به این سازمان است.

- آزادسازی اقتصادی: آزادسازی تجاری و همچنین آزادی جریان ورود و خروج سرمایه سازگار با موافقتنامه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی تجاری و گمرکی و موافقتنامه‌های سرمایه‌گذاری، در زمره اقدامهای مهم در پیوستن به اقتصاد جهانی است.

◀ ب - در عرصه سیاست

◀ سلسله مراتب قدرت

شواهد موجود حاکی از وجود نوعی سلسله مراتب قدرت در سطح نظام بین‌المللی است: ابر قدرت (آمریکا، تأثیر گذار بر ساختار نظم جهانی)، قدرتهای بزرگ (روسیه، اتحادیه اروپا، و چین و تا اندازه‌ای هند، ژاپن، برزیل در آینده با تأثیرگذاری نسبی و عمدتاً منطقه‌ای بر ساختار نظم جهانی)، قدرتهای متوسط (که درجه تأثیر گذاری آنها بر نظم جهانی قابل توجه نیست)، قدرتهای کوچک (تأثیرپذیر از قواعد نظم جهانی)

◀ فقدان رقیب برای ابر قدرت

تحولات اخیر جهانی حقایقی را نشان می‌دهد که دلالت بر یک‌ه تازی آمریکا در جهت‌دهی نظم نوین اقتصادی و سیاسی دارد. اینکه در آینده این اقتدار تا چه اندازه باقی خواهد ماند بستگی به رویا رویی قدرتهای اقتصادی دنیای غرب و شرق با آمریکا خواهد داشت. روند تحولات نشان می‌دهد که موضوعات مورد اختلاف این قدرتها بیشتر در خصوص تعیین قلمرو نفوذ اقتصادی آنها در اقتصادهای نوظهور و کشورهای در حال توسعه و در شرایط فعلی، اقتصاد انرژی جهانی است.

◀ مشارکت فعال کشورهای در حال توسعه در حل مناقشات منطقه‌ای

تنش‌زدایی و مشارکت فعال دولتهای کشورهای در حال توسعه در رفع مناقشات و مسائل امنیتی منطقه‌ای و بین‌المللی در چارچوب مقررات سازمان ملل و توافقات بین‌المللی قاعده و روند جدیدی در نظم جهانی است، که کشورهای در حال توسعه می‌توانند برای حصول به همگرایی‌های منطقه‌ای از فرصتهای اقتصادی منطقه‌ای و جهانی بهره‌مند شوند.

◀ سیطره قوانین و هنجارهای بین‌المللی

دولتهای ملی در تنظیم و اجرای قوانین داخلی ناگزیر باید از قوانین، قواعد، استانداردها و هنجارهای بین‌المللی تبعیت نمایند.

◀ الزامها و قانونمندی‌های سیاسی بین‌المللی

- تحول نقش منطقه‌ای دولتها: جهان آینده، جهان مناطق و نه جهان واحدهای ملی، خواهد بود و هر واحدی که تعلق منطقه‌ای نداشته باشد، به طور طبیعی از ضریب امنیتی کمتری برای حفظ خود و تأمین منافعش، برخوردار خواهد بود.

- ماهیت منطقه‌ای و بین‌المللی اقدامهای ملی: اقدامهای دولتهای ملی، در قالب نظم گروهی کشورها و سلسله مراتب قدرت و به صورت پیمانهای منطقه‌ای، از مقبولیت برخوردار می‌شود. در شرایط جدید، روند تحولات بین‌المللی در جهت حاکمیت هنجارهای بین‌المللی و نظم بخشیدن اقدامهای ملی در آن جهت است. به عبارت دیگر مسائلی نظیر محیط زیست، مبارزه با تروریسم، مواد مخدر، حقوق بشر در ابعاد مختلف، حقوق اجتماعی و مسائل حاکمیتی، از زاویه جهانی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و کشورها در هماهنگی با این هنجارها است، که باید اقدامهای ملی خود را سامان دهند.

- تقویت بنیادهای استقرار دموکراسی در چارچوب مفاهیم شناخته شده و مقبول بین‌المللی: در قرن بیست و یکم، اقتدار ملی در تعیین حقوق و آزادی انسانها کم رنگ شده و نظم جهانی در تعیین و تشخیص حقوق و آزادیهای انسانی اهمیت بیشتری پیدا کرده است. رعایت اصول و مبانی حقوق بشر

به صورتی که موافق هنجارهای بین‌المللی باشد اکنون بیش از پیش مورد تأکید قرار گرفته و کشورهایی که از این قواعد پیروی نمایند ناگزیر با فشارهای بین‌المللی مواجه خواهند شد. اهمیت طرح این مباحث، از آن رو است که اکنون در شرایط نوین مناسبات سیاسی و اقتصادی بین‌المللی نوعی گرایشهای مسلط و قانونمندیها شکل گرفته که همه کشورها و از جمله کشورهای درحال توسعه به نحو اجتناب ناپذیری در فرایند توسعه سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خود باید از آن آگاه باشند تا بتوانند از فرصتهایی که در جریان جهانی شدن اقتصاد برای همه کشورها پیش آمده بهره‌مند گردند. ایران نیز از این قاعده کلی مستثنا نیست.